

ТАЪЛИМНИ ИНСОНПАРВАРЛАШТИРИШ ФАЛСАФИЙ МОҲИЯТИ

Мирзакулов Исажан

Тошкент давлат транспорт университети

“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти

Кириш. Мамлакатимизда юртимиз келажаги бўлмиш ёш авлодни тарбиялаш учун муносиб шарт-шароитлар яратиш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналиши ҳисобланади. Бу вазифани амалга ошириш учун «олий таълим даражасини сифат жиҳатидан ошириш ва тубдан такомиллаштириш, олий таълим муассасаларида таълимнинг маънавий-ахлоқий мазмунини кучайтириш, талаба-ёшларнинг қалби ва онгига миллий истиқлол ғоясини, халқимизнинг юксак маънавияти ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғусини чуқур сингдириш» муҳим вазифалардан бири сифатида белгилаб берилди. Шу боис, XXI аср шароитида тиббий таълим соҳасини инсонпарварлаштириш, ёш авлоднинг маънавий дунёсини юксалтириш учун янги дастурлар ишлаб чиқиш заруриятга айланди.

Таълим соҳасидаги ислохотлар бугунги кунда эркин, демократик, фуқаролик жамиятининг асосий талаби сифатида қаралмоқда. Таълим тизими маданий-маънавий ривожланишнинг энг муҳим пойдеворидир. Чунки замон талабларига жавоб берадиган, илғор фан-техника, технология ютуқларини эгаллаб олган кадрларни етиштирмай туриб, жамиятни юксалтириб бўлмайди. Таълим соҳасини тубдан такомиллаштиришга оид Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда қабул қилинган «Таълим тўғрисида»ги Қонунида таълим ва тарбиянинг инсонпарварлик, демократик хусусияти таълим соҳасининг асосий тамойили сифатида белгиланди. Таълимнинг инсонпарварлашуви бўлажак мутахассисларни инсонпарвар, юртпарвар, жамиятда ўз касбий ва фуқаролик бурчини тўлиқ адо этадиган шахсларга айлантиради.

Таълим соҳасини ривожлантириш, уни инсонпарварлаштириш масалалари буюк алломаларимизнинг қарашларида ёритилган. Абу Райҳон Беруний таълим тўғрисида, ҳатто, ҳозирги кунда ҳам долзарблигини йўқотмаган фикрларни илгари сурган. У таълим бериш жараёнида таълим олувчини зериктирмаслик, билим беришда бир хил нарса ёки бир хил фанни ўргатавермаслик, узвийлик, изчиллик, мавзуларни қизиқарли асослаб, кўргазмали баён этиш ҳамда ҳаётий мисоллар билан боғлашга эътибор бериш лозимлигини уқтирган.

Абу Али ибн Сино таълимдан ҳосил бўлган билим инсонларнинг ҳаётини яхшилашга хизмат қилиши кераклигини таъкидлайди, ўз фаолияти, илмий қарашларини жамият манфаатига бағишлайди.

Жаҳон илмида «Муаллим ас-соний» номи билан танилган Абу Наср Форобий (873-950) таълим-тарбияга биринчи бўлиб таъриф берган олим саналади. Форобий фикрича, таълим сўзи маъноси ўқитиш, тушунтириш асосида назарий билим бериш саналади. «Тарбия эса – назарий фазилатни, маълум касбни эгаллаш учун зарур бўлган хулқ нормалари ва амалий кўникмаларни сингдириш жараёни ҳисобланади. Таълим фақат сўз ва ўргатиш билангина амалга оширилади. Тарбия эса, амалий иш, тажриба билан, яъни шу халқ, шу миллатнинг амалий малакаларидан иборат бўлган иш-ҳаракат, касб-хунарга меҳрли бўлиши, ўрганишидир, ҳар иккаласи бирлашса етуклик пайдо бўлади», дейди Форобий.

Дарҳақиқат, буюк алломаларимиз томонидан ифода этилган комил шахс, етук мутахассис ғояси миллий-маънавий анъана сифатида бугунги таълим соҳасида мақсадли давом эттириляпти. Ҳозирги кунда давлат таълим стандартлари (ДТС) битирувчиларда нафақат касбий билим ва амалий кўникмаларни шакллантириш, балки мутахассисларни юксак маънавиятли, етук шахс сифатида тарбиялаш талабини кўяди. Бунинг учун олий таълим муассасаларида ҳар бир талаба шахсини шакллантиришни таъминлайдиган мақбул шароитлар яратилиши кўзда тутилган. Жумладан, тиббий таълимга йўналган ДТС, ўқув режа ва ўқув дастурлар таълимнинг компетенциявий ёндашувига асосланиши муҳим саналади, чунки бўлажак шифокор ўз фаолиятида энг олий қадрият – инсон ҳаёти ва соғлиғи билан иш кўрадиган мутахассис сифатида шаклланиши учун алоҳида компетенцияларга эга бўлиши муҳим. Бу ўринда компетенциявий ёндашувга асосланган таълим нима? деган савол вужудга келади.

Таълимда компетенциявий ёндашув – кенг дунёқарашга эга, теран фикрлайдиган, мулоқотга кириша оладиган, эгаллаган билим, кўникма ва малакаларини ўз шахсий, касбий ва ижтимоий фаолиятида ўринли қўллай оладиган талаба шахсини шакллантиришга қаратилган таълим. Компетенциявий ёндашувга асосланган таълим ҳар бир талабанинг ҳозирги замон талабларига жавоб берадиган, келажакда баркамол инсон бўлиб етишишига имкон берадиган таълимдир.

Компетенциявий ёндашувга асосланган таълим икки йўналишдаги компетенцияларни, яъни хусусий компетенциялар ва таянч компетенцияларни шакллантириш орқали амалга оширилади.

Хусусий компетенциялар бевосита ҳар бир ўқув фани орқали амалга оширилади. Таянч компетенциялар таълим ва тарбия воситасида шакллантирилади, соҳа бўйича рақобатбардош мутахассис бўлиб етиши-ши учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларни эгаллашга йўналтирилган компетенциялар тушунилади.

Компетенциявий ёндашувга асосланган таълим натижасида дунёқа-раши кенг, интеллектуал баркамол, касбий маҳорати юксак, мамлакатимиз тараққиётига муносиб ҳисса қўшадиган мутахассислар шаклланади. Фикримизча, шахс ёки жамият фаолияти соҳалари, шу жумладан, тиббий таълим соҳасини инсонпарварлаштиришда, бўлғуси шифокор-талабаларда инсонпарварликни шакллантиришда таянч компетенцияларни ривожлантириш кўзланган натижаларни беради.

Тиббий таълим соҳасини инсонпарварлаштириш учун бўлажак шифокор-талабаларнинг компетенцияларини шакллантириш ва ривожлантириш муҳим вазифа бўлиб, унда «биоэтика» фанининг ўрни ва аҳамиятини очиб бериш тадқиқотимиз мақсади саналади.

Барчага аёнки, XXI аср юксак технологиялар асри бўлиб, ҳаётимизнинг барча жабҳаларини компьютерлаштириш, ахборотлаштириш, технологизация ҳодисалари қамраб олди. Илм-фанда янги соҳалар, йўналишлар, янги мутахассисликлар юзага келди. Бу феномен, албатта, жамият ҳаётини яхшилашга ва янгилашга, мавжуд муаммоларни ҳал этиш ва қийинчиликларни енгиллаштиришга хизмат қилади. Бироқ, бу ҳодисанинг ижобий томонлари билан бирга, афсуски, жамият ҳаётида салбий тенденциялар борлиги ҳам кузатиляпти. Инсон ва жамият борлиғига, яъни инсонларнинг ҳаёти, турмуш тарзи, соғлиғи, онгига салбий таъсир кўрсатаётган деструктив элемент ва тенденцияларни аниқлаш, таҳлил ва тадқиқ этиш XXI аср фалсафасининг долзарб вазифаси саналади.

Биламизки, фалсафий диалектика таълимоти макон ва замондаги воқеа ва ҳодисаларни доимий ривож, ўзаро боғлиқлиги, ўзаро алоқадорлиги, бир-бирига таъсири ҳақидаги омиллар орқали борлиқдаги ўзгаришларни тушунтириб келган. Биз ҳам ўз тадқиқот ишимизда замонавий илм-фан, тиббиётнинг янгилик ва кашфиётларнинг аҳамиятини, заруратини инкор этмаган ҳолда, уларнинг инсон, унинг ҳаёти ва соғлиғи, инсоният келажаги ва борлиғига хавф-хатар туғдираётган омилларнинг ахлоқий ва маънавий жиҳатларини тадқиқ этдик. Келажак шифокорини жамият учун керакли мутахассис қилиб тайёрлаш вазифасини бажарадиган тиббий таълим қандай бўлиши керак? - деган саволни қўйдик.

Юксак ахлоқли, ижодий фикрлайдиган мутахассисларни тайёрлаш шуниси билан муҳимки, агар мутахассис билимли бўлсаю, аммо у бемор дардини ҳис эта олмаса, унга меҳр, раҳм-шафқат, мурувват кўрсата олмаса, энг ачинарлиси – уни соғлиғи ва ҳаётини қадрламаса, яъни бу шифокорда инсонпарварлик туйғулари етарлича шаклланмаган бўлса, унда бу шифокор беморга тўлақонли ёрдам кўрсата олмайди. Айнан шу сабабли илм-фан тараққий этаётган бугунги кунда тиббиётни инсонпарварлаштириш масаласи ниҳоятда долзарб ҳисобланади. Тиббиёт соҳасини инсонпарварлаштириш учун, ўз навбатида, эртанги кун

мутахассисларини тайёрлайдиган тиббий таълимни инсонпарварлаштиришдан бошлаш келажакда самара беради. Бунинг учун халқаро стандартларга мос, бугунги кун талабларига жавоб берадиган таълимнинг янги моделларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш кўзланган натижани беради. Бўлажак шифокорларни етук мутахассис қилиб етиштиришда «биоэтика» фани муҳим вазифаларни бажаради. «Биоэтика» фани талабаларни ахлоқий фазилатлар эгаси, юксак маънавийтли кадр бўлиб шаклланишида алоҳида аҳамиятга эга, чунки у трансдисциплинар фан бўлиб, ўзида ижтимоий-гуманитар билимлар билан мутахассислик фанлари билимларини уйғунлаштиради. Биоэтикада диний, ахлоқий, ҳуқуқий билимларнинг клиник, тиббий-биологик билимлар билан интеграциялашуви натижасида бўлажак мутахассисларнинг касбий компетенциялари янада ошади. Шу тарзда биоэтика талабалар дунёқарабини кенгайтиради ва уларнинг касбий фаолиятига инсонпарварлик моҳиятини бағишлайди.

Инсонпарварлаштириш негизини инсонпарварлик ташкил этади. Инсонпарварлик шундай дунёқараш тизимики унда инсоннинг шахс сифатида кадр-қиммати, эркинликлари, ҳуқуқ ва қобилиятлари тўлиқ намоён бўлади ва тан олинади.

Юқори технологиялар ривожининг жамият ва инсон борлигига таъсири, яъни одамларнинг табиийликдан узоқлашиши, фаолият соҳалари технологизацияси, компьютерлаштириш, виртуал муносабатларга ўтиш каби ҳодисаларга қарши иммунитет сифатида таълим соҳасини инсонпарварлаштириш зарурияти долзарб тус олди.

Инсонпарварлаштириш – бўлажак мутахассисларда касбий билимлар билан шахсий фазилатларни мустаҳкамлашга хизмат қиладиган усул ва услублар, ўқитиш шакллари ва таълим мазмунини ташкил этадиган жараён. Инсонпарварликка йўналтирилган таълимда талаба шахс сифатида шаклланади ҳамда ўзини тобора маданиятнинг бир қисми сифатида англайди.

XXI аср шароитида жамият маънавий инқирозга юз тутяпти. Бугун «инсонпарварлик» тушунчаси нимани англатади? Таълимни инсонпарварлаштириш нима? – деган саволга тадқиқотимизда жавоб беришга ҳаракат қилдик.

Ўрганишимизча, илк бор «гуманизм», яъни инсонпарварлик атамасини немис педагоги Ф Нитхаммер 1808 йилда илмий-маърифий муомалага киритган. «Гуманизм» (лот. *humanitas* - инсонийлик, *humanus* - инсоний, *homo* - инсон) – дунёқараш бўлиб, унинг марказида инсон ғояси энг олий қадрият саналади. Гуманизм инсоннинг шахс сифатида кадр-қиммати, унинг эркинлиги, бахти, ривожланиши учун қобилиятларини тан олади ҳамда ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиб, тасдиқлайди» .

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ижтимоий ҳаётда инсон ҳуқуқларининг поймол бўлиши, лоқайдлик, ижтимоий адолатсизлик, ахлоқийликнинг

камайиши, инсон қадри тушиши каби негатив ҳодисаларнинг юз бериши инсонпарварлик инқирозидан далолат беради, унга бўлган қизиқиш ортишига сабаб бўлади. Инсонпарварлик Уйғониш даврида Европада пайдо бўлди ҳамда антропоцентристик дунёқараш ва таълимот сифатида инсон кадр-қиммати ва имкониятларини тан олди. Бугунги кунда «инсонпарварлик» тушунчасига умумэътироф этилган таъриф берилмаган. Белорусиялик файласуф, социолог олим А.Н.Даниловнинг таърифига кўра, «Инсонпарварлик антропоцентризм фалсафий таълимотининг қадриятлар доминантаси бўлиб, у инсон шахси қадрини оширади ва ўзини намоён этиш ва ҳақ-ҳуқуқларини таъминлаш учун замин яратади». Аслида инсонпарварлик ҳар бир тиббиёт ходимининг ахлоқий бурчи бўлиши, шифокор касбининг фаолияти негизини ташкил этадиган моҳият бўлиши зарур.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909 сон Қарори.
2. «Википедия» Интернет энциклопедияси. <https://ru.wikipedia.org>.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 24.09.2020 й., 03/20/637/1313-сон: <https://lex.uz/docs/5013007>
4. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МОЛОДЕЖЬ И ИНФОРМАЦИОННО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2 (6), 532-536.
5. Салимов, Бахриддин Лутфуллаевич, & Ҳасанов, Миршод Нўмонович (2022). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ КОМИЛ ИНСОН ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (6), 1345-1354.
6. Раматов, Ж. С., Баратов, Р. Ў., Кушаков, Ф. А., Валиев, Л. А., & Ҳасанов, М. Н. (2022). ЖАМИЯТДА СИЁСИЙ ВА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ. PEDAGOGS jurnali, 19(1), 13-18.
7. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). ЎЗБЕКИСТОН ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИДА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИНГ ТАЪМИНЛАНИШИ. Academic research in educational sciences, 3 (6), 963-969.
8. Раматов, Ж. С., Муратова, Д., Султанов, С. Ҳ., Тухтабоев, Э., Кушаков, Ф., & Ҳасанов, М. Н. (2022). ИЖТИМОИЙ АДОЛАТ ВА ҚАДРИЯТЛАР ПЛЮРАЛИЗМИ. World scientific research journal, 8(1), 102-108.
9. Ҳасанов, М. Н., Бекмуратов, Б. Ж., Турғунов, Б. Ш., & Маматқулов, У. С. (2022). ФОРОБИЙНИНГ ТАЪЛИМОТИДА ЁШЛАР ВА ИНСОН ТАЛИМ-ТАРБИЯСИ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ.

10. Ҳасанов, М. Н., Зайниддинов, Б. З., Абдухалилов, О. А., & Джураев, Д. Д. (2022). МЕҲНАТДА ИНСОННИ ШАКЛЛАНИШДАГИ АҲАМИЯТИ.
11. Ramatov, J.S. va Xasanov, MN (2022). Ta'lim amaliyotida innovatsiyalarni jalb qilishning nazariy modelini tahlil qilish. *Sharq uyg'onishi: innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar* , 2 (6), 937-942.
12. У.К.Эрниёзов, М.Н. Ҳасанов, & Х.С.Машарипов. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-АХЛОҚИЙ ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ АНТРОПОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 130–136.
13. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Л. А. Валиев (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИНИНГНИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.
14. J. S. Ramatov, M. Hasanov МАҲКУРАВИЙ АХЛОҚ ТАРБИЯСИНИНГ АНАМИЯТИ // *Pedagogik fanlar boyicha akademik tadqiqotlar*. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mafkuraviy-ta-didlarni-oldini-olishda-ahlo-iy-tarbiyaning-a-amiyati> (kirish sanasi: 04.10.2022).
15. Ж. С. Раматов, & М. Ҳасанов (2022). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР – ЖАМИЯТИМИЗ БАҲАДОРАЛИГИ ВА ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 973-979.
16. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Лочин Азаматович Валиев (2022). АУРОБИНДО ГҲОШ ҚАЁТИ ВА ИЛМИЙ ФАЛСАФИЙ МЕЪРОСИ. *Academic research in educational sciences*, 3 (6), 1161-1169.
17. Ramatov, J.S. va Xasanov, MN (2022). Ta'lim amaliyotida innovatsiyalarni jalb qilishning nazariy modelini tahlil qilish. *Sharq uyg'onishi: innovatsion, ta'lim, tabiiy va ijtimoiy fanlar* , 2 (6), 937-942.
18. У.К.Эрниёзов, М.Н. Ҳасанов, & Х.С.Машарипов. (2022). АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-АХЛОҚИЙ ТАЪЛИМОТИ ВА УНИНГ АНТРОПОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ . *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS*, 4(3), 130–136.
19. Ж. С. Раматов, М. Ҳасанов, & Л. А. Валиев (2022). ИНСОН ДУНЁҚАРАШИНИНГНИНГ ДИНИЙ ВА ДУНЁВИЙ ТАЛҚИНИ. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2 (7), 78-82.
20. J. S. Ramatov, M. Hasanov МАҲКУРАВИЙ АХЛОҚ ТАРБИЯСИНИНГ АНАМИЯТИ // *Pedagogik fanlar boyicha akademik tadqiqotlar*. 2022 yil. 6-son. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mafkuraviy-ta-didlarni-oldini-olishda-ahlo-iy-tarbiyaning-a-amiyati> (kirish sanasi: 04.10.2022).